

cyrus en de sjah

bij het einde van de iraanse monarchie: enige notities over het begin

Mevrouw Sancisi-Weerdenburg is medewerker bij de vakgroep Oude Geschiedenis in Groningen. In haar werk specialiseert zij zich in de geschiedenis van Perzië. In dit artikel probeert zij de mythe, die in de loop van de geschiedenis rond Cyrus de Grote is ontstaan, aan de kaak te stellen.

inleiding

Toen de Sjah van Iran op 16 januari zijn land verliet werd dit op het televisie-journaal geannonceerd als het waarschijnlijk definitieve einde van een monarchie die die ruim 2500 jaar had geduurd. Al enkele weken later was de onvoltooid verleden tijd voltooid geworden: toen op 11 februari de Ayatolla Khomeiny erin was geslaagd de macht over te nemen had, in de bewoordingen van het T.V. journaal "de doodsklok geluid over 25 eeuwen Iraanse monarchie".

Op zich is twee en een half millenium een buitengewoon lange periode en daarom alleen al als curiositeit interessant. Toch is de continuïteit minder groot dan het noemen van de tijdsduur impliceert. Zowel de instelling zelf als het Iraanse karakter ervan zijn in deze periode niet constant aanwezig geweest. Een blik op de lijst van dynastieën is voldoende om te zien dat in deze 2500 jaar zowel periodes van buitenlandse overheersing als monarchie-loze periodes zijn inbegrepen. (1) Zoals bekend is de dynastie van Sjah Reza Pahlavi niet ouder geworden dan twee generaties.

Achter deze leuze 2500 jaar Iraanse monarchie zit ook meer dan op het eerste gezicht lijkt. Er wordt iets mee aangeduid van oeroude tradities, van respectabiliteit en legitimiteit, van verbondenheid met land en volk. Het lijkt te zeggen: de instelling van de monarchie is zo gebonden aan Iran dat een alternatief eenvoudig ondenkbaar is, dat zelfs de persoon van de bezetter van de troon ondergeschikt is aan de institutie. Deze indruk werd

door de Sjah heel bewust versterkt. Bij voorkeur paradeerde hij met de eerste vorst in deze lange rij van monarchen, met Cyrus de Grote ($\pm$ 550-530 v.Chr.), in wie hij een soort geestelijke voorvader zag en met wie hij zich verbonden dacht door de continuïteit van het Iraanse koningschap.

Het is opvallend dat bij de herdenking van de 2500-jarige monarchie, gevierd met zeer kostbare festiviteiten in de oude paleisstad Persepolis, ook voortdurend de nadruk viel op deze vroegste periode, op de regering van de eerste vorst uit de Achemiden-dynastie. Nu het doek over deze 2500 jaren schouwspel definitief gevallen is, is het interessant even stil te staan bij die eerste periode en bij de relevantie ervan voor de allerlaatste acte. Wie en wat was deze Cyrus en welke draden verbinden de gegevens rond zijn persoon en optreden met het meest recente verleden?

Het is onmogelijk bij een bespreking van de periode van Cyrus de Grote voorbij te gaan aan een technische kwestie als die van de beschikbare bronnen. Een groot gedeelte van de problematiek rond de historische Cyrus is nauw verweven met de gegevens die we vanuit de Oudheid tot onze beschikking hebben. Voor een niet onaanzienlijk gedeelte bevatten deze, naast enkele werkelijke feiten, vele interpretaties en vertekeningen. Op zich is dit niets bijzonders maar in het onderhavige geval worden de vertekeningen extra geaccentueerd doordat de gehele berichtgeving over Cyrus de Grote (met marginale uitzonderingen uit Perzië zelf) komt uit

de koker van groepen die ofwel vijandig tegenover de Perzen stonden, of juist alle reden tot dank jegens de Perzische vorst hadden. Alle berichtgevers van buiten Perzië zijn belanghebbend, neutrale informatie is er niet.

bronnen uit perzië

Allereerst de geringe gegevens uit Perzië zelf. Het wordt langzamerhand steeds duidelijker dat, zo de Perzen niet volledig illiteeraat waren in de zesde eeuw voor Christus, het schrift niet meer dan een marginale functie had. Bij uitzondering werden mededelingen van historische aard vastgelegd. Eigenlijk is het enige document dat met recht aanspraak kan maken op de titel 'historiografie' en tegelijk ook het oudste omvangrijke bericht in het oud-Perzisch, de grote drietalige rotsinscriptie van Behistun, die Darius (522-486) liet aanbrengen nadat hij een serie opstanden aan het begin van zijn regering had neergeslagen. Minutieus archeologisch onderzoek heeft uitgewezen dat de oud-Perzische versie pas na het tot stand komen van de twee andere versies, de Elamitische en de Akkadisch-Babylonische, is aangebracht.(2) Bovendien resulteert uit ditzelfde onderzoek dat het gehele inscriptie-complex in de zeer korte tijdspanne van drie jaar tot stand is gekomen. De vraag is nu of er aan dit document andere vooraf gingen, die ofwel definitief verloren zijn gegaan dan wel nog niet gevonden zijn. In de vierde kolom van de oud-Perzische tekst doet Darius de mededeling dat hij dit 'geheel' (het woord dat hier staat kan zowel inscriptie als schrift betekenen) in het Arisch op heeft laten schrijven, waar in de Elamitische tekst nog aan toegevoegd is: 'hetgeen er daarvoor niet was'. Deze mededeling die op zich niet geheel helder is, wordt door de geleerden op verschillende wijze geïnterpreteerd. Enkele onderzoekers leggen deze mededeling uit als bewijs voor het feit dat Darius opdracht had gegeven het oud-Perzische schrift, een zeer decoratief spijkerschrift met voornamelijk syllabische, maar ook enkele alfabet-achtige kenmerken, voor deze gelegenheid te vervaardigen.(3) Andere

geleerden menen echter dat het een onmogelijkheid was in een zo kort tijdsbestek een geheel nieuw annotatie-systeem te laten vervaardigen, waarvoor geen echte 'voorloper' is aan te wijzen. Bovendien lijkt het schrift te zijn aangepast aan een vorm van de taal die beslist archaischer is dan de taal die op dat moment gesproken werd in Perzië.(4) De Weense Iranist Mayrhofer heeft zeer recentelijk een tussenvorm tegen deze diametraal tegenover elkaar staande opinies gepresenteerd: het nieuwe waar Darius in de inscriptie op doelt zou het soort inscriptie zijn. Vóór Darius bestond het oud-Perzische, aldus Mayrhofer, alleen in zeer elementaire vorm, namelijk uit die tekens die nodig waren de zeer korte inscripties te Pasargadae, de residentie van Cyrus, te vervaardigen. In deze inscripties wordt slechts meegedeeld dat Cyrus koning en een Achemenide is.(5) De overige teksten zouden op het moment van de vervaardiging van de Behistun-tekst zijn uitgevonden. De aanhangers van de theorie dat Darius de uitvinder is, menen dat de oud-Perzische teksten te Pasargadae later en op bevel van Darius zijn aangebracht.

Overigens is het wel duidelijk dat lezen en schrijven ook niet tot de culturele bagage van aanzienlijke Perzen, de koning inclusief, in de periode tijdens en na Darius behoorde. In de Behistun-inscriptie zegt Darius dat hij zich de tekst heeft laten voorlezen, maar ook uit de paleisadministratie van Persepolis blijkt dat hofdignitarissen bevelen mondeling doorgaven aan ondergeschikten, die dit ook weer mondeling meldden aan de Elamitische schrijvers. Het oud-Perzisch is, als schrijftaal, nooit een gebruikstaal geweest. Al een eeuw na Darius heeft men de grootste moeite met het schrijven ervan.(6) Na de regering van Xerxes (486-465) worden de officiële inscripties steeds geringer in aantal. Bovendien bevatten ook de inscripties van Xerxes zelden gegevens die voor het verloop der gebeurtenissen in het Rijk informatie geven. Uit Perzië zelf hebben we bijvoorbeeld geen enkel gegeven over de Perzische oorlogen. De inscripties handelen over de macht van de koning, diens bouwactiviteiten en

's konings bescherming door de god Ahuramazda. De paleisadministratie die omstreeks 462 ophoudt, mogelijk doordat Persepolis als residentie in onbruik raakte, mogelijk ook doordat men voor administratieve doeleinden volledig overging op het Aramees (op perkament geschreven en dus nu verloren gegaan), is zeer interessant voor de economische aspecten van het hofleven, maar heeft weinig te bieden wat betreft ontwikkeling en profilering van de monarchie en de structurering van het Rijk.

secundaire bronnen

Voor die gegevens zijn we aangewezen op de secundaire bronnen. En daarmee begint het probleem. Secundaire bronnen hebben we uit Babylon, uit de Bijbel en uit de Griekse historiografie. Geen van deze groepen stond ook maar enigszins neutraal tegenover Perzië. Wat de Grieken betreft is dit bijzonder evident. Tussen 490 en 480 waren zij erin geslaagd een tweetal aanvallen van de, althans op papier, vele malen sterkere Perzische legers af te slaan. Deze spectaculaire overwinningen, die bij voorbaat haast ongeloofwaardig moeten hebben geleken en waaraan door een aantal Griekse staten, inclusief het orakel van Delphi, dan ook niet geloofd werd, vroegen om een verklaring, om een interpretatie. De Griekse historiografie vond deze in het feit dat de Perzen slechts slaven in dienst des konings waren, terwijl de Grieken vrije burgers van vrije steden waren. Bovendien waren de Perzen, althans volgens sommige van hun Griekse tegenstanders, bedorven door hun ongelofelijke rijkdom en weelde. Herodotus weet daarvan een aantal treffende staaltjes te vertellen. Een van de aardigste is misschien wel hoe de Spartaanse commandant Pausanias na afloop van de slag bij Plataeae in het Perzische legerkamp de tent van de omgekomen generaal Mardonius vindt (IX, 82). De tent is vol met allerlei gouden en zilveren kostbaarheden. Pausanias laat de koks uit het Perzische kamp een maaltijd toebereiden en geeft tevens de opdracht een maaltijd op Spartaan-

se wijze gereed te maken. Als dat gebeurd is laat hij de Griekse bevelhebbers roepen en spreekt hen aldus toe: "Aanschouwt nu met eigen ogen wat een onverstand deze Perzische aanvoerder bezielde! Terwijl hij zo in overvloed baadde, trok hij op tegen ons, die in armoede leven". Dit beeld, rijkdom en luxe en als 'logisch' gevolg daarvan verwijfdheid, die volgens de Griekse bronnen het best gekarakteriseerd wordt doordat de Perzen broeken dragen en op bedden slapen, is voortdurend terug te vinden in de literatuur. Het wordt uiteindelijk tot een gemeenplaats die gebruikt wordt in politieke en filosofische argumentatie, bijvoorbeeld door Isocrates en Plato.

de oorspronkelijke mystificatie

Er is, nog steeds volgens de Grieken, maar één uitzondering op deze regel en dat is de eerste vorst in de Achemeniden-dynastie, de grondvester van het wereldrijk, Cyrus de Grote. Het oordeel over deze vorst is vrijwel onveranderlijk gunstig: in zijn tijd leefden de Perzen nog sober en waren niet bedorven door weelde. Dientengevolge waren zij in staat tot grootse prestaties op het slagveld. Naast een uiterst bekwaam veldheer was Cyrus ook een bijzonder grootmoedig man, die waar mogelijk het leven van zijn overwonnen tegenstanders spaarde, hen soms in functie liet en zich door vriendelijkheid en vrijgevigheid vele vrienden maakte. Dit in tegenstelling tot de praktijken van zijn voorgangers in het gebied, de Assyriërs en Babyloniërs en in tegenstelling ook tot zijn opvolgers, de latere Achemenidische vorsten. Volgens Herodotus had Cyrus de reputatie verworven als een 'vader' geheerst te hebben, terwijl zijn zoon en opvolger algemeen als despotes, als 'heerser' werd gekarakteriseerd (III, 89). Dit beeld is met enige nuances en modificaties door de gehele Griekse vijfde en vierde eeuwse literatuur (en ook nog veel later) te vinden: in tegenstelling tot zijn opvolgers was Cyrus een goede vorst, bijna een model voor een ideaal monarch. Dit beeld van de edelmoedige, nobele Cyrus lijkt bevestigd te worden door twee contemporaine berichten: de

zogenaamde Cyrus-cylinder in het Babylonisch en een aantal passages in de Bijbel. Wat het Babylonische document betreft: de cylinder vertelt hoe Cyrus, als beschermeling van de stadsgod Marduk, Babylon heeft ingenomen. Volgens de tekst gedraagt Cyrus zich als een trouw volgeling van Marduk en laat hij de godenbeelden, die door de laatste koning van Babylon van hun plaats waren gehaald, terugbezorgen. Het kost niet al te veel moeite in dit geheel een daad te zien van praktische politiek: Nabonid, Babylon's laatste koning, had op fervente wijze getracht de cultus van de, in tegenstelling tot de stadsgod Maruk die slechts nationale allure had, supra-nationale god Sin in te voeren. De priesters van Marduk waren uiteraard tegen deze politiek gekant en uit een document kan opgemaakt worden dat zij al voor de eigenlijke verovering van de stad in verbinding stonden met Cyrus. (7) Uit een fragment waarvan pas kort geleden ontdekt is dat het bij de cylinder hoort, blijkt overigens dat Cyrus zich wat bouw-politiek ten aanzien van tempels en dergelijke betreft aansloot bij zijn voorganger (8) of in ieder geval het nodige respect betoonde voor lokale tradities.

Het blijft merkwaardig dat Cyrus' eigen god, wie dit ook geweest moge zijn, Ahuramazda die in de latere inscripties als belangrijkste god fungeert, of Mithra zoals ook wel aangenomen wordt, nergens genoemd wordt. De godsdienst van Cyrus is, door gebrek aan gegevens, een zeer omstreden kwestie. Het is niet uitgesloten dat deze godsdienst nog zo weinig materiële vormgeving had, dat deze niet geschikt was voor de praktijk van een wereldrijk. Een goede verklaring voor de tolerantie jegens vreemde goden lijkt te zijn dat het hier niet om een principiële politiek ging, een ook overigens bepaald anachronistisch concept (9) maar veeleer tolerantie bij gebrek aan alternatief. (10)

Een dergelijke verklaring valt ook te geven voor Cyrus' andere spectaculaire voorbeeld van 'tolerantie', namelijk het doen terugkeren van de Joden uit de Babylonische gevangenschap. In Deutero-Jesaja (45,1) wordt Cyrus (Koresch) aangeduid als de 'ge-

zalfde des Heren'. Deze voor een niet-Joodse koning buitengewone lofprijzing zou wel eens een soortgelijke achtergrond kunnen hebben als de lofprijzingen van Marduk: het vermoeden is geopperd dat de Joden in Babylon als een soort vijfde colonne geopereerd hebben tijdens de verovering door Cyrus. (11) Dit verschijnsel is in deze tijd veel voorkomend. Het verslaan van de Meden door Cyrus wordt ook ingeluid door overlopen van bepaalde groepen tegenstanders en als Cyrus' zoon Cambyses Egypte verovert kiezen groepen Egyptenaren de kant van de Perzische koning. Het belonen van deze lieden is niet zozeer uiting van hoogstaande religieuze principes, als wel een voorbeeld van adequaat politiek reageren.

We keren nog even terug naar het beeld van Cyrus in de Griekse historiografie. Waar komt dit beeld vandaan en waarom is het zo gunstig voor de eerste Perzische vorst? Direct belang bij lofprijzingen zoals dit het geval was met de Babyloniërs en de Joodse traditie hadden de Grieken niet. Toch kan wel aangetoond worden dat er hier van een soort indirect belang sprake is. Immers de beeldvorming rond Cyrus functioneert voortdurend in een contrast-positie tegenover de latere vorsten, de vorsten waarmee de Grieken rechtstreeks te maken hadden gekregen, met name Xerxes. Er is een doorlopende tegenstelling waar te nemen tussen de Perzen van het heden, van de vijfde eeuw, de aanvallers dus, en de Perzen van vroeger, uit de tijd van Cyrus. Toen was het goed, nu is het slecht, om het in de meest zwart-witte bewoordingen te stellen. De verklaring hiervoor is de Griekse opinie dat luxe verslapt en dat aldus de vruchten van de veroveringen en de baten van de sobere beginperiode rechtstreeks, en haast onvermijdelijk, oorzaak zijn van de decadentie. Deze interpretatie is al bij Herodotus te vinden. Later worden hier nog andere soortgelijke verklaringen aan toe gevoegd. Zo is bijvoorbeeld voor Plato vanzelfsprekend dat Cyrus wel en Xerxes geen goed vorst kon zijn omdat de laatste in tegenstelling tot de eerste in de verstikkende en verpestende sfeer van het hof was opgegroeid. Het is trouwens

opvallend dat hoewel Herodotus, de oudste uitgebreide bron en ondanks alle moderne kritiek die er op te leveren valt een scherpzinnig en nauwgezet waarnemer, al een gedeelte van deze interpretatie geeft, zijn gegevens nog genuanceerd zijn. Het beeld dat hij van de grote Cyrus tekent is niet vrij van menselijkheden, van zwakten en ook Cyrus begaat bij Herodotus het grootste vergrijp waaraan in Griekse ogen een mens zich schuldig kon maken, hij begaat hybris dat wil zeggen hij overschrijdt de door de goden aan mensen gestelde grenzen. In de latere literatuur verdwijnen deze zwakke plekken en wordt het beeld steeds idealiserender.

Hoe historisch is nu dit beeld of hoe was in werkelijkheid Cyrus de Grote? Waar hebben de Grieken hun materiaal vandaan, gingen zij op betrouwbare informatie terug? Afgezien van de duidelijk interpreterende-idealiserende tendenzen die op het Griekse conto geschreven kunnen worden, wat is de historische kern? Het is zonder meer duidelijk dat er zich rond de figuur van Cyrus al minder dan een eeuw na zijn dood rijke legendenvorming had afgespeeld. Herodotus vertelt dat er met betrekking tot zijn geboorte en afkomst vier verschillende verhalen in omloop waren (I, 107) waaruit hij de meest waarschijnlijke heeft gekozen. In deze legenden, waarvan ook Ktesias en Xenophon verschillende versies leveren zijn bijvoorbeeld ook kenmerken en motieven uit de Babylonische koningslegenden te vinden. (12) Gezien het feit dat ten tijde van Cyrus de Perzische samenleving in hoge mate ongeletterd was moet de herkomst van veel van de Griekse berichten gezocht worden in de mondelinge overlevering. Dit geldt natuurlijk minder voor gegevens die betrekking hebben op Cyrus' ontmoeting met de geletterde cultuurgebieden, met Lydië-Ionië en met het Mesopotamische gebied. Maar ook in die gevallen vindt er een omvorming van gegevens naar het legendarische toe plaats, zoals in het geval van Cyrus en de onmetelijk rijke Croesus van Lydië (I, 86).

Waaraan heeft dan Cyrus deze reputatie, die de Grieken weliswaar bewerkt hebben, maar toch niet volledig uit de duim gezogen hebben, te danken? Veel kan verklaard worden

door Cyrus' onmiskenbare militaire capaciteiten waarvan het effect vergroot werd doordat zijn optreden viel in een machtsvacuüm: Assyrië was van de kaart verdwenen, Elam vormde al sinds twee eeuwen geen macht van betekenis meer en Babylon was zwak. De grote mobiliteit van het Perzische leger, dat voortkwam uit een semi-nomadische samenleving, was de sleutel voor het succes tegen Lydië. Een groot veldheer met veel succes. Maar er kan nog iets meer gezegd worden: Cyrus wordt vaak 'vader' genoemd. In de anthropologische literatuur komt een dergelijke benaming van sterke mannen veelvuldig voor. Door gaans gebeurt dat in situaties waarin de relatie tussen hoofdmans, vorst en bevolking nog niet geformaliseerd en van persoonlijke aard zijn. (13) Ook dit is voor het zesde eeuwse Perzië hoogstwaarschijnlijk van toepassing. Een werkelijke staat en staatsorganisatie had zich nog niet gevormd. Formalisering en institutionalisering vindt pas onder Darius plaats. Iets daarvan is ook terug te vinden in Herodotus' opmerking dat Darius belastingen instelde, waar Cyrus zich geschenken liet geven. Dat het fenomeen geschenken geven in deze omstandigheden niet op vrijwilligheid berustte, is uit de anthropologische literatuur inmiddels voldoende bekend. (14)

mystificatie

in het recente verleden

Vanuit dit punt kunnen we weer terug naar een recent verleden: naar de relatie tussen de Sjah en Cyrus of althans het geïdealiseerde beeld daarvan. In 1971 werden kosten noch moeite gespaard om de stichter van het Perzische Rijk te herdenken. De festiviteiten in Persepolis zijn wel eens getaxeerd als het duurste feestje van de eeuw. Dat het grootste deel van de plechtigheden zich niet in Pasargadae maar in Persepolis afspeelde is historisch weliswaar onjuist, maar vanwege het effect begrijpelijk. De resten van Cyrus' hoofdstad zijn schamel vergeleken bij de glorieuze paleizen van Darius en Xerxes in Persepolis. De Sjah zelf hield aan het begin van de herdenking een rede, staande voor het graf van zijn grote voorganger in Pasargadae - overigens leeg, sinds kort na de verovering van Perzië door Alexander Cyrus'lijk

geroofd is- waarin hij bezwoer de erfenis van zijn voorganger in tact te houden. Hij besloot als volgt: "Cyrus, Grote Koning, Koning der Koningen, Onsterfelijke Zoon der Geschiedenis, rust in vrede, want wij zullen blijven waken". (15) een tiental jaren zijn archeologen en historici scrupuleus bezig geweest een enorme documentatie te verzamelen waarmee de grandioze gekostumeerde optocht van de verschillende legers van Iran op zo verantwoord mogelijke wijze kon worden uitgerust. Het is niet de enige bijdrage van de geleerde wereld aan de plechtigheden rond de viering van het 2500 jarig bestaan. Ter gelegenheid van het feest werd in Shiraz een congres gehouden, waarvan de bijdragen voor een groot deel gedrukt zijn in een omvangrijke serie, getiteld Acta Iranica. Het eerste deel draagt de titel Hommage Universel. Dit deel bevat een grote hoeveelheid bijdragen, soms regelrechte lofprijzingen, waarvan een in het bijzonder vermelding verdient, namelijk die van David Ben-Gurion: "Cyrus, King of Persia". De van de overige landen in het Midden-Oosten afwijkende politiek van de Sjah ten opzichte van Israël is wel bekend. In de begeleidende contacten werd vaak melding gemaakt van de goede verhouding tussen Israël en Iran sinds het optreden van Cyrus. Ben-Gurion bespreekt Cyrus' activiteiten en concludeert tenslotte: "Judaism was crystalized and strengthened itself for the whole era of the Second Temple. Political independence such as this the Jews were not to know again until the days of the Seleucids, after the revolt of the Maccabees against the Hellenisers within and without". Het is niet moeilijk de hier aan het slot van Ben-Gurion's bijdrage gegeven lijn tot de eigentijdse situatie door te trekken.

Overall ter wereld verschenen in de jaren rond 1971 artikelen over Cyrus de Grote. Niet al deze artikelen waren gerechtvaardigd doordat zij wetenschappelijk iets nieuws brachten, vele hebben regelrecht het karakter van een éloge. Dat deze lofuitingen in Iran welkom waren lijkt wel duidelijk. Dit verklaart ook waarom de fraai uitgevoerde Festgabe Deutscher Iranisten zur 2500 Jahrfeier gepubliceerd werd op kosten van een aantal

Duitse industrieën, die gebaat waren met goede relaties met Iran (zoals Daimler-Benz, Standard Elektrik Lorenz AG, Dresdner Bank e.a.). Er is natuurlijk niets tegen geschiedenis te schrijven in opdracht van de tijd. Wel wordt het moeilijk bij gelegenheden als deze, waar het belang van het historische beeld zo evident is voor de politieke realiteit, te zien waar de opdracht van de tijd ophoudt en de opdracht van de Sjah begint.

Het is wel zeker dat in de komende decennia de vroegste geschiedenis van Iran er anders zal komen uit te zien. Van de huidige machthebbers valt weinig belangstelling voor de preislamitische geschiedenis van het land te verwachten. Het is mogelijk dat buitenlandse opgravingen niet zullen worden toegestaan waardoor de thuis zittende archeologen wellicht de gelegenheid en de tijd krijgen de nog ongepubliceerde resultaten alsook syntheses daarvan het licht te doen zien. Maar ook laat het zich aanzien dat een kritischer houding ten opzichte van de periode van Cyrus, die zich nu al aftekent met betrekking tot de vermeende religieuze tolerantie (16) alsook ten aanzien van infiltraties van moderne ideologieën in deze oude geschiedenis (17) door zal zetten. De combinatie van archeologische gegevens uit de zesde eeuw en een herinterpretatie van het historisch materiaal zou wel eens een interessanter beeld kunnen opleveren dan het saaie verhaal over de goede Cyrus.

NOTEN

1. Matheson, S.A. Persia: an Archaeological Guide (Londen, 1972), 287.

2. Luschey, H. "Studien zu dem Dariusrelief von Behistun", Archaeologische Mitteilungen aus Iran 1868, 63.

3. Nylander, C. "Who wrote the Inscription at Pasargadae" OrSuec 1967, 135-180.

Hinz, W. Neue Wege im Altpersischen. (Wiesbaden, 1973), 15.

4. Diakonoff, I.M. "The origin of the 'old Persian' writingsystem and the ancient oriental epigraphic and analytic traditions", W.B. Henning Me-

morial Volume (Londen, 1970), 123.

Lecoq, P. "Le problème de l'écriture cunéiforme vieux-perse", Acta Iranica III (Teheran-Luik, 1974), 98.

5. Kent, R.G. Old Persian Grammar texts Lexicon (New Haven, 1953), 116.

6. Ibidem, 24.

7. Harmatta, J. "Les modèles littéraires de l'édit babylonien de Cyrus" Acta Iranica I (Teheran-Luik, 1974), 39.

8. Walker, C.B.F. Iran (s.l. 1972), 159.

9. Tozzi, P. "Per la storia della politica religiosa degli Achemenidi: Distruzioni di templi greci agli inizi del V. secolo" RSI, 1978, 30.

10. Sancisi-Weerdenburg, H. "Meden en Perzen" Lampas 12, 227.

11. Smith, S. Isahiah Chapters XL-LV (Londen, 1944), 4.

12. Drews, R. "Sargon, Cyrus and Mesopotamian Folk History" Journal of Near Eastern Studies 31, 390.

13. Sahlins, M. Stone Age Economics (Londen, 1972), 205.

14. Ibidem, hoofdstuk V.

Mauss, M. The Gift. Londen, 1970.

5. Leroy, M. "Eternal Iran" Acta Iranica I (Teheran-Luik, 1974), 27.

16. Tozzi, P. "Per la storia" RSI, 28.

17. Diakonoff, I.M. "The origin", 98 noot 4.

Voor Herodotes zie de Nederlandse vertaling van O. Damsté.